

Nr 40.

Ankom till riksdagens kansli den 2 juni 1943 kl. 3 e. m.

Bevillningsutskottets betänkande i anledning av väckta motioner om utredning rörande orsakerna till det försämrade nykterhetstillståndet i riket m. m.

I två likalydande, till bevillningsutskottet hänvisade motioner, nr 123 i första kammaren av herr *Elon Andersson* m. fl. och nr 173 i andra kammaren av herr *Malmborg* m. fl., har hemställts, »att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en utredning rörande orsakerna till det försämrade nykterhetstillståndet och om de åtgärder från statens sida, som i anledning därav kunna vara påkallade, en utredning som syftar till en allmän översyn över svensk nykterhetslagstiftning».

Beträffande motiveringen för det i motionerna framställda yrkandet får utskottet, i den mån redogörelse härför ej lämnas i det följande, hänvisa till motionen nr 123 i första kammaren.

Förordningen den 18 juni 1937 angående försäljning av rusdrycker innehåller bl. a. följande bestämmelser rörande utminuterings- och utskänknings- av rusdrycker. Utminuterings- av rusdrycker må äga rum allenast till den, vilken av systembolaget i det detaljhandelsområde som omfattar hans kyrkobokföringsort (hemortsbolag) erhållit tillstånd att inköpa sådana drycker (4 kap. 1 §). Tillstånd att inköpa rusdrycker må icke meddelas den som ej fyllt 21 år (4 kap. 2 §). Kan det av särskild anledning befaras, att inköp av rusdrycker skall lända till skada för köparen eller annan, må inköp ej medgivas eller ock de inskränkningar i inköpen stadgas vilka finnas påkallade. Prövning huruvida dylik åtgärd bör företagas skall särskilt äga rum i vissa angivna fall (4 kap. 3 §). I fråga om spritdrycker skall hemortsbolaget med hänsyn till köparens ålder och levnadsförhållanden fastställa den högsta myckenhet som må av honom inköpas. Denna myckenhet må ej överstiga 4 liter för varje kalendermånad och får uttagas jämväl efter månadens utgång, dock ej senare än 6 månader därefter. (Härutinnan har dock, såsom framgår av det följande, ändrade bestämmelser provisoriskt införts.) Om särskilda skäl därtill äro, må tillstånd lämnas att vid vissa tillfällen inköpa större myckenhet än vad sålunda fastställts (4 kap. 4 §). För den som erhållit tillstånd till inköp skall bolaget utställa motbok, gällande för inköp å visst utminuteringsställe (4 kap. 5 §). Är köparen bosatt å ort där utminuterings- eller utlämningsställe ej finnes inrättat, äger bolaget medgiva att försändning av varan till köparens närmaste post-, järnvägs-, omnibus- eller ångbåtsstation må ske utan skyldighet

för köparen att gälda försändningskostnaden. Utgifterna för sådan försändning skola i enlighet med de föreskrifter kontrollstyrelsen meddelar uttagas genom pristillägg å utminuterade spritdrycker (4 kap. 7 §). Motbok gäller endast för den å vilken den är utställd och må förty ej någon tillhandagå med att å egen motbok för annans räkning anskaffa rusdrycker eller med att låta egen motbok av annan användas för inköp för dennes räkning (4 kap. 9 §). Utskänkning av spritdrycker må äga rum endast i samband med verklig måltid bestående av lagad mat. Spritdryck som genom utspädning med vatten eller annan alkoholfri dryck erhållit särskilt låg alkoholhalt må dock utskänkas utan samband med måltid. Kontrollstyrelsen äger föreskriva att till gäst må vid samma besök utskänkas allenast viss högsta myckenhet spritdrycker (5 kap. 1 §). Utskänkning må ej äga rum till den som kan antagas ej hava fyllt 18 år (5 kap. 8 §). Då krig eller omedelbar krigsfara råder, så ock då arbetslöshet eller nöd i större omfattning föreligger, må Konungen, där så prövas nödigt, meddela förbud mot bedrivande av detaljhandel eller föreskriva erforderliga inskränkningar däri (3 kap. 22 §).

Beträffande det restriktionssystem, varpå 1937 års rusdrycksförsäljningslagstiftning sålunda är uppbyggd, anförde samma års bevillningsutskott i sitt betänkande nr 28 bland annat följande:

»Såsom förut framhållits, har under förarbetena till förslaget ägnats särskild uppmärksamhet åt frågan, om skäl kunna anses föreligga att utbyta den individuella utminuteringskontrollen mot ett system med mycket hög spritdrycksbeskattning. Såväl rusdryckslagstiftningsrevisionen som departementschefen ha emellertid funnit sig icke kunna tillråda en ändring i detta avseende och jämväl i övrigt ansett förutsättningar saknas att frångå det nu gällande utminuteringsystemet.

Utskottet finner sig i allt väsentligt kunna instämma i vad departementschefen härutinnan anført. Med den förändrade inställning till alkoholbruket, som numera synes ha inträtt inom vida kretsar av vårt lands befolkning, anser utskottet det emellertid icke uteslutet, att utvecklingen framdeles skall visa sig medgiva fortgående jämkningar i avseende å restriktionssystemets utformande. Den i förslaget anvisade möjligheten till efterhandsköp lär få betraktas såsom ett steg i sådan riktning. Såsom departementschefen antytt torde det kunna tänkas, att systembolagen genom en planmässigt ordnad upplysningsverksamhet skola, i samverkan med andra krafter, kunna bidra till att bruket av alkohol erhåller en minskad omfattning i samhället eller i allt fall inriktas mot mindre skadliga former.»

På grund av den efter krigsutbrottet inträdda försämringen i nykterhetstillståndet hemställdes vid 1941 års riksdag i de likalydande motionerna I: 100 och II: 134, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om effektiva provisoriska åtgärder i nykterhetskänseende. I anledning av berörda motioner beslöt riksdagen på hemställan av samma års bevillningsutskott i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t med beaktande av vad utskottet anført snarast måtte vidtaga de åtgärder i nykterhetsbefrämjande syfte, som i dåvarande läge befundes påkallade. Utskottet, som emottagit yttranden över motionerna av kontrollstyrelsen och socialstyrelsen, anförde i sitt över motionerna avgivna betänkande nr 29 bl. a. följande:

»Beträffande det i de likalydande motionerna I: 100 och II: 134 framlagda förslaget om effektivare åtgärder i nykterhetshänseende finner utskottet denna fråga i nuvarande läge förtjäna särskild uppmärksamhet. Av de av ämbetsverken avgivna yttrandena framgår nämligen att, trots den minskade konsumtionen av alkoholhaltiga drycker, likväl en viss tendens till försämring av nykterhetstillståndet inträtt. Denna omständighet anser utskottet under för handen varande förhållanden vara av så allvarlig natur, att utskottet finner särskilda åtgärder snarast böra vidtagas i syfte att motverka missbruk av sagda drycker icke minst bland ungdomen. Utskottet förbiser därvid icke, att en skärpning av de nuvarande restriktionerna kan medföra betydande olägenheter. Det har sålunda tidigare framhållits, att en sådan skärpning kan hava till följd ökad spritsmuggling och olaga sprittillverkning. Med hänsyn till nu rådande förhållanden torde någon större risk för spritsmuggling knappast föreligga. Vad beträffar olaga sprittillverkning torde kunna antagas, att allmänheten i nuvarande läge i högre grad än eljest skall visa sig äga förståelse för nödvändigheten av statliga ingripanden på ifrågavarande område samt starkare än under vanliga förhållanden reagera mot lagöverträdelser. Detta torde jämväl komma att bidra till att underlätta myndigheternas uppgifter beträffande kontrollen av författningsbestämmelsernas efterlevnad. Även om vissa icke önskvärda verkningar skulle följa av en skärpning av restriktionerna, anser utskottet dock en sådan i nuvarande läge ofrånkomlig. I ämbetsverkens yttranden hava påvisats de missförhållanden, som äro förbundna med den nuvarande tillgången på s. k. överskottslitrar samt med gällande bestämmelser om efterhandsinköp. Med hänsyn till vad myndigheterna härom anfört finner utskottet skäl tala för en ändring härutinnan. En allmän nedsättning av motboks innehavarnas tilldelning av spritdrycker torde också böra övervägas. Av skäl som kontrollstyrelsen anfört finner utskottet jämväl böra tagas under omprövning, huruvida icke den rätt till fri försändning av spritdrycker, som infördes år 1937, i viss omfattning skall begränsas. Därjämte torde böra övervägas, huruvida icke åldersgränsen för erhållande av nya inköpstillstånd bör höjas från 21 till 25 år. Även i fråga om utskänknigen synas inskränkande åtgärder böra göras till föremål för omprövning.

Då enligt utskottets mening de åtgärder, som Kungl. Maj:t kan finna anledning vidtaga, endast böra vara av provisorisk natur samt Kungl. Maj:t eller i vissa fall kontrollstyrelsen äger utfärda erforderliga föreskrifter i ämnet, saknar utskottet anledning förorda några ändringar i gällande lagstiftning. Med hänsyn till det ovan anförda finner sig utskottet emellertid böra föreslå riksdagen att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att sådana åtgärder i nykterhetsbefrämjande syfte, som i nuvarande läge kunna befinnas vara påkallade, snarast måtte vidtagas. Utskottet förutsätter därvid att Kungl. Maj:t vid sitt ställningstagande till frågan beaktar vad utskottet ovan framhållit.»

Ett provisoriskt upphävande av rätten till efterhandsinköp och en allmän nedsättning av spritdryckstilldelningen å motböckerna genomfördes från och med den 1 oktober 1941 genom kungörelse den 19 september samma år (nr 773) angående vissa inskränkningar i detaljhandeln med rusdrycker. Den högsta medgivna tilldelningen av spritdrycker sänktes därvid från 4 till 3 liter i månaden. För den, som förut haft mindre än 4 liter i månaden, begränsades utminuteringen till högst 2 liter i månaden. Tillika föreskrevs, att den för kalendermånad fastställda kvantiteten ej skulle få uttagas efter månadens utgång.

Beträffande de av 1941 års bevillningsutskott i övrigt ifrågasatta åtgärderna i nykterhetsbefrämjande syfte, nämligen begränsning av rätten till fri

försändning av spritdrycker, höjning av åldersgränsen för erhållande av motbok från 21 till 25 år samt inskränkningar i fråga om utskänkningen, anfördes i den promemoria, som upprättades inom finansdepartementet i anledning av riksdagens framställning och som låg till grund för Kungl. Maj:ts beslut i ämnet, bland annat följande. Frågan om ytterligare inskränkningar inom utminuteringsdelen finge upptagas till förnyat övervägande sedan erfarenhet vunnits om verkningarna av förslagen om nedskärning av tilldelningarna och slopande av rätten till efterhandsinköp. Det av utskottet åsyftade resultatet syntes enligt vad i promemorian uttalades i vissa avseenden kunna vinnas på andra vägar än genom de ifrågasatta restriktionerna. Inskränkningar i utskänkningen kunde framstå såsom en naturlig konsekvens av de vid utminuteringsdelen gjorda inskränkningarna. Den anpassning, som funnes motiverad med hänsyn till de minskade motbokskvantiteterna, syntes emellertid böra genomföras av kontrollstyrelsen jämlikt 5 kap. 1 § rusdrycksförsäljningsförordningen. Frågor om medgivande av utskänkning i samband med offentlig danstillställning ävensom övervakning av ordningen vid sådana tillställningar borde bli föremål för skärpt uppmärksamhet från länsstyrelsernas sida.

I de nu föreliggande motionerna har framhållits bland annat, att det allmänna nykterhetstillståndet under krigsåren undergått en väsentlig försämring. De ådömda fylleriförseelserna visade en starkt stigande tendens, och beläggningen på alkoholistanstalterna vore tilltagande. Ett särskilt allvarligt drag i utvecklingen vore, att ungdomsfylleriets under en rad av år stigande tendens fortsatt under kriget. Spritdryckskonsumtionen vore för närvarande lägre än under år 1939. Den dominerande orsaken därtill vore den höjning av spritpriserna, som ägde rum på hösten samma år. I nuvarande prisläge vore emellertid efterfrågan på spritdrycker rätt litet känslig för prishöjningar. Skärpningen av restriktionerna den 1 oktober 1941 syntes icke hava medfört någon minskning av konsumtionen. Förmodligen hade överlåtelse från motboksägare, som ej utnyttjat hela sin inköpsrätt, till andra personer förekommit i större utsträckning än tidigare. Antalet motböcker hade sedan den 1 oktober 1941 ökat. Den utveckling i nykterhetshänseende, som under senaste åren ägt rum, visade att de nykterhetspolitiska åtgärderna i vårt land icke vore tillräckligt effektiva. I intresserade kretsar frågade man sig med oro, hur den allvarliga utvecklingen skulle kunna avbrytas och vilka åtgärder i detta syfte som lämpligen borde vidtagas. Den första förutsättningen för att en välgrundad uppfattning därom skulle bli möjlig vore att det tillgängliga materialet gjordes till föremål för en närmare analys, som i möjligaste mån klarlade alla på frågan inverkan faktorer. Den sålunda ifrågasatta utredningen borde leda fram till en belysning av olika tänkbara riktlinjer för nykterhetspolitiken och borde sålunda beakta prishöjningarnas roll som alternativ till eller komplettering av olika slag av restriktionsåtgärder, bl. a. en förkortning av utskänkningstiden, en höjning av åldersgränsen vid utskänkning av spritdrycker m. m. Motionärerna åsyf-

tade en djupgående och förutsättningslös analys av det statistiska materialet samt en ingående diskussion av de orsakssammanhang, som här föreläge, så att man erhöle en bakgrund för en allmän översyn av nykterhetspolitiken och eventuellt kunde uppdraga nya eller reviderade riktlinjer för densamma.

Sedan riksdagens nykterhetsgrupper och Sveriges nykterhetsvänners landsförbund i skrivelse den 17 februari 1943 till Kungl. Maj:t hemställt, att en skyndsam utredning måtte verkställas angående orsakerna till det starkt stegrade fylleriet, har chefen för finansdepartementet med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 9 april 1943 tillkallat sakkunniga för att inom departementet biträda med utredning rörande orsakerna till försämringen i nykterhetstillståndet. I direktiven för de sakkunniga anförde departementschefen bl. a. följande:

»Vid utredningen bör eftersträvas ett klarläggande av de orsaksfaktorer av skilda slag, som framkallat det ökade spritmissbruket under krigsåren. En mångfald olika omständigheter av psykologisk, ekonomisk och social natur, som delvis torde vara statistiskt oåtkomliga, kunna antagas ha medverkat härtill. Givetvis ligger en mera uttömmande analys av dessa faktorer utom ramen för nu ifrågavarande snabbutredning. Därtill skulle erfordras relativt omfattande och tidsödande sociologiska undersökningar. Det uppställda syftet för utredningen — att tjäna till ledning för omedelbara samhällliga åtgärder mot fylleriet — medför en naturlig begränsning i dess omfattning och i kraven på dess resultat. Undersökningen bör sålunda verkställas mot bakgrunden av de praktiska handlingsmöjligheter, som för närvarande föreligga.

Vid utredningen bör undersökas i vad mån en förskjutning inträtt beträffande utskänkningens och utminuterings andel i fylleriförseelserna. Det synes önskvärt att i fråga om utskänkning vinna kännedom om den utsträckning i vilken fyllerifallen inträffat efter besök å restaurang med utskänkning i samband med danstillställning. I avseende å utminuteringen är av intresse att få utrett vilken roll s. k. överlåten motbokssprit spelat. Uppmärksamhet bör även ägnas åt betydelsen av andra berusningsmedel som pilsner, teknisk sprit och lönnbränd sprit.

Vad den allmänna inkomstutvecklingen, de påtvungna förändringarna i levnadsvanorna och andra påfrestningar under kriget kunna ha betytt för nykterhetstillståndets försämring låter sig givetvis icke siffermässigt fastställa. De sakkunniga kunna möjligen nå fram till ett grundat allmänt omdöme härom. Säkrare upplysningar torde utredningen kunna väntas ge beträffande mera speciella frågor. Den synes kunna klargöra inom vilka grupper av befolkningen, som den stegrade fyllerifrekvensen föreligger, därvid synes angeläget att belysa, huruvida sådana yrkeskategorier, som haft en särskilt gynnsam inkomstutveckling under kriget, i ökad utsträckning kommit att rekrytera fylleristernas led, huru ungdomsfylleriet utvecklats och vilken omfattning det militära alkoholmissbruket haft och har. Vidare bör undersökas, om någon förskjutning inträffat i relationen mellan antalet förstagångsfyllerister och antalet återfallsfyllerister samt vad den effektiviserade alkoholistvården kan ha betytt härvidlag.»

Det allmänna nykterhetstillståndet i vårt land har under krigsåren undergått en väsentlig försämring. Om orsakerna härtill äro meningarna måhända något delade. Motionärerna hava i sådant hänseende hänvisat till den

allmänna inkomstutvecklingen, de påtvingna förändringarna i levnadsvanorna och andra påfrestningar under kriget. Den möjligheten skulle ock kunna tänkas, att det nu tillämpade systemet med individuell kontroll och på förhand begränsad tilldelning, vilket system vid tillkomsten av 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning ansågs vara det för våra förhållanden mest lämpliga, icke med rådande spritpriser innefattar den bästa lösningen vid valet av system för vår nykterhetspolitik. Tänkbart är även, att de nuvarande missförhållandena i nykterhetshänseende kunna i viss utsträckning hava föranletts av restriktionsbestämmelsernas utformning i särskilda avseenden.

Genom en utredning i motionernas syfte torde visst material kunna erhållas för bedömande av verkningarna av den hittills förda nykterhetspolitiken och för ett övervägande av de nya riktlinjer för denna politik, som kunna befinnas vara av behovet påkallade. Utskottet, som beaktar betydelsen av en sådan utredning, finner visserligen, att de problem, som här uppstålla sig, böra bliva föremål för noggrant övervägande. Emellertid måste utskottet starkt ifrågasätta, huruvida tidpunkten nu är lämplig för igångsättande av en sådan utredning. Det vid en utredning under nuvarande förhållanden insamlade materialet skulle enligt utskottets mening vara föga ändamålsenligt såsom underlag för en planläggning av vår nykterhetspolitik på längre sikt. För att resultatet av en sådan planläggning skall bliva det bästa möjliga synes böra krävas, att det insamlade materialet hänförs sig till mera normala förhållanden. I allt fall torde resultatet av den för någon tid sedan inom finansdepartementet igångsatta snabbutredningen rörande orsakerna till försämringen i nykterhetstillståndet böra avvaktas. Utskottet finner sig därför — under uttalande av sin anslutning till motionernas syfte — böra avråda från att den nu ifrågasatta utredningen för närvarande kommer till stånd. Beträffande de åtgärder, som i rådande läge äro påkallade, torde det kunna antagas, att den utredning, som nu pågår, kommer att giva erforderlig vägledning.

Under återopande av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att de likalydande motionerna I: 123 av herr Elon Andersson m. fl. och II: 173 av herr Malmborg m. fl. om utredning rörande orsakerna till det försämrade nykterhetstillståndet i riket m. m. icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 8 juni 1943.

På bevillningsutskottets vägnar:

A. J. BÄRG

Närvarande:

från första kammaren: herrar *Johan Bärq, Elon Andersson, Wahlmark**, *Ekman, Frans Ericson, friherre Lagerfelt, Velande, Eklund, Sandström** och *Ljungdahl*; samt

från andra kammaren: herrar *Lövgren, Hagberg* i Malmö, *Olsson* i Gävle, *Orgård, Sandberg, Lundell, Rosander**, *Sundström* i Skövde, *Olofsson* i Höganäs* och *Andersson* i Vigelsbo*.

* Icke närvarit vid justering av betänkandet.

Reservation

av herrar *Johan Bärq, Elon Andersson, Frans Ericson, Eklund, Olsson* i Gävle, *Orgård, Sandberg, Rosander* och *Olofsson* i Höganäs, vilka ansett, att utskottets yttrande och hemställan bort hava följande lydelse:

»De senaste årens utveckling i nykterhetskänseende torde otvetydigt giva vid handen, att det i vårt land nu tillämpade nykterhetspolitiska systemet icke hållit måttet inför kristidens påfrestningar. Var orsakerna härtill kunna vara att söka kan i nuvarande läge ej konstateras. Den möjligheten skulle kunna tänkas, att det nu tillämpade systemet med individuell kontroll och på förhand begränsad tilldelning, vilket system vid tillkomsten av 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning ansågs vara det för våra förhållanden mest lämpliga, icke med nu rådande spritpriser innefattar den bästa lösningen vid valet av system för vår nykterhetspolitik. Å andra sidan är tänkbart, att de nuvarande missförhållandena i nykterhetskänseende ej bero på att det tillämpade restriktionssystemet till sina huvudgrunder är otillfredsställande utan äro föranledda av restriktionsbestämmelsernas utformning i särskilda avseenden.

Genom en utredning i motionernas syfte skulle material kunna erhållas för bedömande av verkningarna av den hittills förda nykterhetspolitiken och för ett övervägande av de nya riktlinjer för denna politik, som kunna befinnas vara av behovet påkallade. Utskottet beaktar till fullo betydelsen av en sådan utredning och anser uppenbart, att de problem, som här uppstålla sig, böra bliva föremål för noggrant övervägande. Då denna utredning skulle avse en planläggning av vår nykterhetspolitik på längre sikt, är det uppenbart att den inom finansdepartementet igångsatta snabbutredningen rörande orsakerna till det försämrade nykterhetstillståndet icke kan tjäna dess syfte-mål i annan mån än att vid densamma insamlat material kan vara till gagn som vägledning. Departementschefen framhåller även, att en mera uttömmande analys av de faktorer, som framkallat det ökade spritmissbruket ligger utom ramen för snabbutredningens arbete. För en utredning med mera

vidsträckt syfte fordras omfattande och tidsödande sociologiska undersökningar. Den i motionerna begärda utredningen avser uppenbarligen en dylik mera uttömmande analys, som kan leda fram ej blott till förslag om omedelbara åtgärder mot ett stigande rusdrycksmissbruk utan fastmera till riktlinjer för den svenska nykterhetslagstiftningens framtida innehåll och utformning. Den invändning kunde möjligen göras, att tidsläget ej är väl lämpat för igångsättande av här avsedd utredning. Men med hänsyn till det tidsödande arbete, som en sådan utredning innebär, kan man förutsätta, att man åter kommer in i mera normala förhållanden innan utredningen är avslutad. För övrigt kan det vara av värde att utredningen igångsättes under en tid då nykterhetslägets allvar för alla är så framträdande som nu är fallet.

Under återopande av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen måtte i anledning av de likalydande motionerna I: 123 av herr Elon Andersson m. fl. och II: 173 av herr Malmborg m. fl. om utredning rörande orsakerna till det försämrade nykterhetstillståndet i riket m. m. i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en förutsättningslös och allsidig utredning angående den svenska nykterhetslagstiftningens framtida innehåll och utformning.»